

УДК 581.9(477.62)

Т.В. Фіцайло

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601 Україна

СИНТАКСОНОМІЯ ЧАГАРНИКОВОЇ РОСЛИННОСТІ (КЛАС RHAMNO-PRUNETEA RIVAS GODAY ET CARB., 1961) ВІДДІЛЕННЯ "КАМ'ЯНІ МОГИЛИ" УКРАЇНСЬКОГО СТЕПОВОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

Синтаксономія, чагарникові угруповання, Prunion spinosae, "Кам'яні Могили"

СИНТАКСОНОМІЯ ЧАГАРНИКОВОЇ РОСЛИННОСТІ (КЛАС RHAMNO-PRUNETEA RIVAS GODAY ET CARB., 1961) ВІДДІЛЕННЯ "КАМ'ЯНІ МОГИЛИ" УКРАЇНСЬКОГО СТЕПОВОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА. Т.В. Фіцайло. – Розглядаються синтаксономія, ценотичні та екологічні особливості чагарникових угруповань класу Rhamno-Prunetea відділення "Кам'яні Могили" Українського степового природного заповідника. Охарактеризовано дві нові асоціації, дві субасоціації, три варіанти та чотири угруповання.

СИНТАКСОНОМІЯ КУСТАРНИКОВОЇ РАСТИТЕЛЬНОСТІ (КЛАСС RHAMNO-PRUNETEA RIVAS GODAY ET CARB., 1961) ОТДЕЛЕНИЯ "КАМЕННЫЕ МОГИЛЫ" УКРАИНСКОГО СТЕПНОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВЕДНИКА. Т.В. Фицайло. – Рассматриваются синтаксономия, ценоотические и экологические особенности кустарниковых сообществ класса Rhamno-Prunetea отделения "Каменные Могили" Украинского степного природного заповедника. Дана характеристика двум новым ассоциациям, двум субассоциациям, трем вариантам и четырем сообществам.

THE SYNTAXONOMY OF SHRUBS VEGETATION (CLASS RHAMNO-PRUNETEA RIVAS GODAY ET CARB., 1961) IN THE SECTION OF THE UKRAINIAN STEPPE NATURE RESERVE "KAMYANI MOGYLY". T.V. Fitsailo. – The syntaxonomy, coenotic and ecological features of shrub communities of the class Rhamno-Prunetea in the section of the Ukrainian Steppe Nature Reserve "Kamyani Mogyly" are considered. The characteristics of two new associations, two subassociations, three variants and four communities were given.

Відділення "Кам'яні Могили" Українського степового заповідника (площа 389,2 га) розташоване на межі Донецької та Запорізької областей біля с. Назарівка. Територія являє собою древні останці кристалічних порід, що мають вигляд невисоких гір, які різко контрастують з рівнинними ландшафтами навколишньої місцевості, що зумовлено виходами тут на денну поверхню відкладів Українського кристалічного щита (Ланько, 1968; Ткаченко та ін., 1998).

Зараз спостерігається тенденція швидкого збільшення площ чагарникових заростей. Режим невтручання сприяє появі у степу багатьох чагарникових порід. У "Кам'яних Могилах" чагарникова рослинність представлена чистими або мішаними заростями 16 видів чагарників. Найбільш звичайними компонентами степових, кам'янистих угруповань є *Prunus stepposa* Kotov та види роду *Rosa* L. (*Rosa canina* L., *R. bordzilovskii* Chrschan., *R. psammophilla* Chrschan. та інш.), в меншій мірі – *Crataegus fallacina* Klok. і *C. pentagyna* Waldst. et Kit. Місцями ці чагарники на степових схилах і в улоговинах розростаються, формуючи зарості. Типовий степовий чагарник *Amygdalus nana* L. досить слабо представлений у заповіднику, лише подекуди утворює щільні зарості. У "Кам'яних Могилах" цілком відсутній поширений у південних регіонах України степовий чагарник *Caragana frutex* (L.) С. Koch. Відносно мале розповсюдження має також і *Rhamnus cathartica* L., що зрідка формує зарості біля підніжжя корінного берега річкових долин Каратиша і Каратюка. На дні балок серед заростей терну і жостеру часто трапляються окремі вкраплення *Euonymus europaea* L., *Ligustrum vulgare* L. і *Sambucus nigra* L. (Ткаченко та ін., 1998).

Вивчення чагарникових ценозів на території України досить фрагментарне (Бель-

гарт, 1971). Увагу перш за все приділяли угрупованням чагарникового степу (зімкнутість чагарникового ярусу складає менше 50%) (Лавренко, 1956; Білик, 1973). В більш пізній роботі О.В. Костильов і В.С. Ткаченко (Костылев, Ткаченко, 1989) узагальнили відомості про вивчення, поняття та підходи щодо чагарникового типу рослинності. Спроби класифікації чагарникової рослинності були здійснені на домінантній основі (Костылев, Ткаченко, 1989; Шеляг-Сосонко и др., 1991). За флористичною класифікацією Браун-Бланке даний тип рослинності в Україні майже зовсім не вивчався (Фіцайло, 2004, 2005). В Європі такі дослідження розпочалися досить давно (Tuxen, 1952; Oberdorfer, 1957; Glazek, 1968).

Методика досліджень

Дослідження проводилися в 2003 р. маршрутним методом з використанням еколого-флористичних критеріїв опису рослинних угруповань. Ділянки для геоботанічних описів не мали стандартного розміру (але не менше 2м x 2м), а залежали від цілісності і сформованості чагарникових ценозів. Загалом для аналізу залучено близько 90 геоботанічних описів. Формування, опрацювання і перетворення фітоценотичних таблиць здійснено з використанням пакету програм FICEN2 (Sirenko, 1996). Для ідентифікації виділених синтаксонів нами було використано праці ряду авторів (Glazek, 1968; Schneider-Binder, 1972; Moravec, 1983; Fijalkowski, 1991; Matuszkiewicz, 2001). Види рослин подано за визначником рослин (Определитель..., 1987).

Результати досліджень

На основі опрацьованих геоботанічних матеріалів було отримано синтаксономічну схему чагарникової рослинності, яку наводимо нижче.

Cl. *Rhamno-Prunetea* Rivas Goday et Carb. 1961

Ord. *Prunetalia spinosae* R. Tx. 1952

All. *Prunion spinosae* Soo (1931) 1940

Ass. *Prunetum spinosae* R. Tx. 1952

Subass. *Prunetum spinosae geosoetosum urbani* Fitsailo 2005

Var. *Rhamnus cathartica*

Var. *Ulmus suberosa*

Ass. *Roso lapidosae-Prunetum stepposae* ass. nov. hoc loco

Ass. *Roso-Crataegetum fallacini* ass. nov. hoc loco

Var. *Amygdalus nana*

Subass. *Roso-Crataegetum fallacini agrimonietosum eupatoriae* subass. nov. hoc loco

Чагарникові угруповання класу *Rhamno-Prunetea* та порядку *Prunetalia spinosae* формуються із узлісних та степових чагарників, які утворюють або узлісся, або ізольовані від лісових масивів угруповання.

Союз **Prunion spinosae** Soo (1931) 1940

Чагарникові угруповання даного союзу формуються звичайно по більш-менш змитих ґрунтах лесових порід. У чагарниковому ярусі *Prunus spinosa* L. та *P. stepposa* нерідко утворюють непролазні зарості. У формуванні ценозів також беруть участь *Crataegus sp.*, *Rosa canina*, *Rhamnus cathartica*, *Ulmus suberosa* Moench, *Ligustrum vulgare*.

Структура угруповань не є монолітною, і в значній мірі залежить від висоти та зімкнутості чагарникового ярусу. Значна роль в трав'янистому ярусі належить ксеромезофільним видам класів *Festuco-Brometea* та *Trifolio-Geranietea*. В Україні угруповання цього союзу є типовими для лісостепової та степової зон.

Асоціація **Prunetum spinosae** R. Tx. 1952

Монодомінантні тернові угруповання з розрідженим степовим різнотрав'ям (*Filipendula vulgaris* Moench, *Festuca valesiaca* Gaud., *Thalictrum minus* L.), що формуються по більш-менш змитих ґрунтах схилів переважно західної та південно-західної експозицій. У чагарниковому ярусі винятковим пануванням відрізняється *Prunus stepposa*, і зімкнутість коливається від 0,5 до 1,0, в залежності від цього і проективне покриття травостою коливається від 25% до 5%, видова насиченість – 7-19 видів, переважають лучно-степові види (табл. 1). Угруповання фрагментарно розповсюджені на всій території відділення.

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	
Cl. Rhamno-Prunetea, Ord. Prunetalia spinosae																												
<i>Prunus spinosa</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Rosa lapidosa</i>	.	1	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	II	.	.	.
<i>Euponymus europaea</i>	.	.	.	.	1	.	+	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	II	I	II	I
<i>Rosa canina</i>	.	.	.	.	.	.	1	.	.	+	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	III	II	I	I
<i>Crataegus fallacina</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I	I	I
<i>Amygdalus nana</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I
<i>Rosa maeotica</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	I
Інші види:																												
<i>Achillea submillefolium</i>	.	+	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	II	I	I
<i>Artemisia absinthium</i>	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	+	2	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	I	I	II
<i>Artemisia austriaca</i>	.	+	.	+	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	+	.	.	+	.	.	.	.	.	.	II	I	II	II
<i>Asparagus polyphyllus</i>	.	+	+	+	.	.	+	.	.	.	.	+	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	+	III	II	III	II
<i>Berteroa incana</i>	+	1	1	2	+	.	1	+	+	+	+	.	.	.	.	1	+	.	.	.	+	.	.	.	V	V	V	III
<i>Carex praecox</i>	2	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	II	I	II	I
<i>Coronilla varia</i>	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	I	I	I	I
<i>Elytrigia repens</i>	.	2	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	+	.	.	+	.	+	1	.	II	II	I	II
<i>Euphorbia stepposa</i>	+	.	.	1	+	.	.	.	.	+	.	+	.	.	.	+	.	.	.	+	+	.	+	.	III	I	II	II
<i>Galatella rossica</i>	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	I	I	I	I
<i>Melica transsylvanica</i>	2	.	.	+	2	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	III	II	I	I
<i>Peucedanum carvijolia</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I	I
<i>Phleum phleoides</i>	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	2	.	1	.	.	.	.	+	.	I	I	I	I
<i>Salvia nemorosa</i>	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	+	.	.	.	.	.	.	.	I	I	I	I
<i>Serratula bracteifolia</i>	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	1	+	.	.	.	.	.	+	.	I	I	I	II
<i>Turritis glabra</i>	.	.	+	.	1	.	+	.	+	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	II	II	II	II
<i>Valeriana rossica</i>	.	+	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	+	.	.	.	.	.	1	2	.	.	+	II	I	II	II
<i>Viola arvensis</i>	.	.	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	+	.	I	I	I	I

Види, які зустрічаються зрідка: *Ajuga genevensis* [20(+)]; *Alcea rosea* [13(+)]; *Anthemis subtinctoria* [17(+)]; *Aristolochia clematidis* [19(+)]; *Artemisia vulgaris* [23(+)]; *Ballota ruderalis* [3(2)]; *Betonica officinalis* [19(+), 23(2)]; *Bromopsis riparia* [17(+)]; *Cirsium arvense* [21(+)]; *Cirsium polonicum* [23(+)]; *Euphorbia semivillosa* [18(+)]; *Falcaria vulgaris* [17(+)]; *Fragaria viridis* [6(1)]; *Glechoma hederacea* [6(+)]; *Goniolimon tataricum* [6(+)]; *Heraclеum sibiricum* [1(+)]; *Inula britannica* [1(+), 20(+)]; *Lappula patula* [14(+)]; *Lithospermum officinale* [1(+), 13(+), 10(1)]; *Marrubium praecox* [8(+)]; *Nepeta parviflora* [6(+), 19(+)]; *Origanum vulgare* [12(1), 14(1)]; *Pimpinella saxifraga* [26(+)]; *Poa angustifolia* [1(+), 13(1), 19(+)]; *Polygonum convolvulus* [9(1)]; *Potentilla argentea* [2(+), 5(+)]; *Potentilla obscura* [19(+)]; *Stachys transsilvanica* [17(+)]; *Trifolium alpestre* [22(+)]; *Verbascum austriacum* [16(+), 15(+)]; *Veronica longifolia* [3(1), 19(+), 23(+), 22(+)]; *Vicia tenuifolia* [13(+)]; *Vinca herbacea* [2(+), 13(+), 12(+)]. **Описи зроблено:** 1 (158) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 2 (133) – 06.06.03 р. Долина Масок; 3 (152) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 4 (157) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 5 (159) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 6 (168) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 7 (147) – 07.06.03 р. Схил г. Гостра; 8 (148) – 07.06.03 р. Схил г. Гостра; 9 (149) – 07.06.03 р. Схил г. Гостра; 10 (154) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 11 (170) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 12 (142) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 13 (138) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 14 (143) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 15 (144) – 07.06.03 р. Вирівнена ділянка між г. Лягушка та г. Гостра; 16 (145) – 07.06.03 р. Вирівнена ділянка між г. Лягушка та г. Гостра; 17 (160) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 18 (171) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 19 (174) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 20 (178) – 07.06.03 Підніжжя г. Вітязь; 21 (182) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь; 22 (183) – 07.06.03 р. Перевал між південним і головним відрогом г. Вітязь; 23 (185) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Вітязь. **Номерами позначено синтаксони:** 1-3 – *Prunetum spinosae*; 1 – P.s. var. *Rhamnus cathartica*; 2 – P.s. var. *Ulmus suberosa*.

Субасоціація **Prunetum spinosae geosetosum urbani** Fitsailo 2005

Угруповання приурочені переважно до нижніх ділянок схилів східної, західної та південно-західної експозицій (<5°). Ценози даної субасоціації були описані також для відділення "Хомутовський степ" (Фіцайло, 2005). В чагарниковому ярусі, зімкнутість якого 0,6-1,0, крім *Prunus stepposa*, лише поодинокі зустрічаються *Euonymus europaea*, *Rubus caesius* L., *Rosa canina* та *Crataegus pentagyna*. Трав'яний покрив дуже зріджений (проективне покриття до 15%), маловидовий (9-14 видів), представлений різнотрав'ям: *Chelidonium majus* L., *Geum urbanum* L., *Galium aparine* L. та мезоксерофітами – *Thalictrum minus*, *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Valeriana rossica* P. Smirn. (табл. 1). В складі субасоціації два варіанта.

Варіант *Ulmus suberosa*

В'язові угруповання займають дуже маленькі пристінні ділянки схилів біля підніжжя г. Гострої та г. Вітязь. Це маловидові (8-14 видів) чагарникові ценокомплекси з зімкнутістю чагарникового ярусу 0,5-0,6, що складаються з *Ulmus suberosa* з незначною домішкою *Rosa canina*, *Euonymus europaea*, *Prunus stepposa*. У трав'яному покриві (проективне покриття до 20%) переважають лучно-степові види.

Варіант *Rhamnus cathartica*

Угруповання формуються на схилах (<5°) переважно західної експозиції. Чагарниковий ярус утворюють *Prunus stepposa*, *Rhamnus cathartica* із незначною домішкою *Rosa lapidosa* Dubovik та *Euonymus europaea*. Розповсюджені дані угруповання на території відділення у підніжжі г. Вітязь та в "Долині Масок".

Асоціація **Roso lapidosae-Prunetum stepposae** ass. nov. hoc loco

Діагностичні види: *Rosa lapidosa*, *Prunus stepposa*, *Coronilla varia* L., *Marrubium praecox* Janka, *Euphorbia stepposa* Zoz, *Convolvulus arvensis* L.

Номенклатурний тип: таблиця 2, опис № 115 (holotypus) виконаний Т.В. Фіцайло 05.06.03 р. на схилі до джерела на чорноземних ґрунтах малопотужних та недорозвинених слабогумусних на елювії граніту у відділенні "Кам'яні Могили" Українського степового заповідника, Донецька область. Опис здійснено на схилі (<5°) північно-східної експозиції. Зімкнутість чагарників становить 0,6, проективне покриття трав'янистого ярусу – 15%, видова насиченість – 11 видів.

Низькорослі, відносно розріджені тереново-шипшинові угруповання із значною часткою степових мезоксерофітів (*Stachys transsilvanica* Schur, *Thymus marschallianus*, *Salvia nemorosa* L.). Угруповання формуються на схилах північно-східної та південно-західної

експозицій на звичайних безкарбонатних малопотужних чорноземах на елювії граніту. Зустрічаються у північно-східній частині відділення.

Асоціація **Roso-Crataegum fallacini** ass. nov. hoc loco

Таблиця 2. Фітоценотична характеристика асоціації *Roso lapidosae-Prunetum stepposae*

Експозиція	NE	NE	NE	NE	NE	NE	SW	SW	SW	E	Постійність
Крутизна схилу	5	5	5	5	5	10	5	25	25	10	
Проективне покриття, %	5	10	20	15	25	15	15	10	15	25	
Зімкнутість чаг. ярусу	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,8	0,6	
Кількість видів	12	13	21	11	20	10	14	21	14	16	
Номер опису в базі даних	113	114	116	115	117	118	119	120	122	141	
Номер опису в таблиці	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Ass. *Roso lapidosae-Prunetum stepposae* nova

<i>Convolvulus arvensis</i>	+	+	+	+	.	+	.	+	.	+	IV
<i>Coronilla varia</i>	+	+	2	+	3	2	1	+	1	+	V
<i>Marrubium praecox</i>	+	+	+	+	+	.	1	+	1	.	IV
<i>Euphorbia stepposa</i>	+	+	+	+	1	+	.	+	+	+	V
<i>Thymus marschallianus</i>	.	.	+	.	+	+	.	+	.	+	III
<i>Stachys transsilvanica</i>	+	.	+	+	.	.	.	+	+	.	III
<i>Salvia nemorosa</i>	.	.	1	.	+	+	+	1	.	+	III
<i>Rosa lapidosa</i>	.	3	2	3	+	+	.	+	2	1	IV

Cl. *Rhamno-Prunetea*, Ord. *Prunetalia spinosae*

<i>Prunus stepposa</i>	5	1	4	3	4	5	5	.	.	5	IV
<i>Prunus spinosa</i>	.	.	.	.	.	.	.	5	3	.	I
<i>Rubus caesius</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	I
<i>Euonymus europaea</i>	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	I
<i>Rhamnus cathartica</i>	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	I
<i>Rosa canina</i>	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	I
<i>Crataegus fallacina</i>	.	.	.	.	1	.	+	.	2	.	II

Інші види:

<i>Achillea submillefolium</i>	.	.	+	.	.	.	+	.	.	.	I
<i>Artemisia absinthium</i>	.	.	+	.	.	2	+	.	.	+	II
<i>Artemisia austriaca</i>	.	.	+	.	1	.	.	+	.	.	II
<i>Elytrigia repens</i>	+	2	1	1	2	3	2	1	1	.	V
<i>Festuca valesiaca</i>	2	3	3	3	3	2	2	2	3	.	V
<i>Fragaria viridis</i>	1	1	.	+	.	.	1	.	.	.	II
<i>Galatella rossica</i>	.	.	.	.	1	.	.	+	+	.	II
<i>Peucedanum carvifolia</i>	.	+	+	.	.	.	.	.	+	.	II
<i>Verbascum austriacum</i>	.	.	+	.	+	.	.	+	.	.	II
<i>Falcaria vulgaris</i>	+	+	.	+	+	.	.	.	.	.	II
<i>Phlomis pungens</i>	.	+	+	.	+	.	.	.	.	.	II

Види, які зустрічаються зрідка: *Aristolochia clematitis* [8(1), 9(2)]; *Asparagus polyphyllus* [10(+)]; *Barbarea stricta* [3(+), 7(+)]; *Berteroa incana* [10(1)]; *Cotinus coggygia* [8(+)]; *Daucus carota* [3(+)]; *Erigeron canadensis* [9(+)]; *Eryngium campestre* [7(+), 8(+)]; *Filipendula vulgaris* [1(+), 10(1)]; *Inula britannica* [5(1)]; *Knautia arvensis* [8(+)]; *Lathyrus tuberosus* [5(+)]; *Lithospermum officinale* [3(+)]; *Medicago romanica* [8(+)]; *Melica transsilvanica* [10(+)]; *Nepeta parviflora* [3(+), 5(+)]; *Onopordum acanthium* [1(+)]; *Phleum phleoides* [10(2)]; *Poa angustifolia* [10(3)]; *Salvia nutans* [5(+)]; *Sisymbrium loeselii* [10(+)]; *Thalictrum minus* [8(+), 10(+)]; *Trifolium alpestre* [7(+)]; *Vinca herbacea* [8(+)]; *Vincetoxicum maeoticum* [7(+)]. **Описи зроблено:** 1 (113) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 2 (114) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 3 (116) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 4 (115) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 5 (117) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 6 (118) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 7 (119) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 8 (120) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 9 (122) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 10 (141) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера.

Діагностичні види: *Rosa canina*, *Crataegus fallacina*, *Poa angustifolia* L.

Номенклатурний тип: таблиця 3, опис № 98 (holotypus) виконаний Т.В. Фіцайло 05.06.03 р. в балці "Колодязна" на звичайних безкарбонатних середньопотужних малогумусних чорноземах на елювії граніту у відділенні "Кам'яні Могили" Українського степового заповідника, Донецька область. Опис здійснено на схилі (<5°) східної експозиції. Зімкнутість чагарників становить 0,8, проективне покриття трав'янистого ярусу – 15%, видова насиченість – 14 видів.

В чагарниковому ярусі, крім типових для Rhamno-Prunetea *Prunus stepposa*, *Rhamnus cathartica*, спостерігається значне панування *Crataegus fallacina* та декількох видів *Rosa* (*Rosa canina*, *R. lapidosa*, *R. subpygmaea* Chrshan.). Також тут присутні *Amygdalus nana*, *Rubus caesius*, *Ligustrum vulgare*, *Euonymus europaea*, *Crataegus pentagyna*. Травостій відрізняється досить значною гетерогенністю – конгломерат лучно-степових і бур'янистих видів. Розповсюджені біля підніжжя г. Вітязь та г. Панорамної, в балці "Колодязна", "Долині Масок", на схилах до озера та джерела.

Варіант *Amygdalus nana*

Угруповання займають більш-менш вирівнені ділянки здебільшого біля східного схилу г. Вітязь, в "Долині Масок" та на ділянках, що спускаються до джерела. Видова насиченість – 8-22 види. Чагарниковий ярус формують, крім діагностичних видів асоціації, *Amygdalus nana*, *Rosa lapidosa*, *Prunus stepposa* з незначною домішкою *Rhamnus cathartica*, *Rubus caesius*, *Ligustrum vulgare*, *Prunus spinosa*, *Rosa subpygmaea*, *Crataegus pentagyna*. Блок трав'янистих видів утворюють *Sisymbrium loeselii* L., *Ballota ruderalis* Sw. та види з високою постійністю для всієї асоціації.

Субасоціація **R.-C. rosetosum bordzilowskii** subass. nov. hoc loco

Діагностичні види: *Rosa bordzilowskii*, *Agrimonia eupatoria* L., *Pimpinella saxifraga* L., *Medicago romanica* Prod.

Номенклатурний тип: таблиця 3, опис № 121 (holotypus) виконаний Т.В. Фіцайло 05.06.03 р. у північно-західному відгалуженні балки "Колодязної" у відділенні "Кам'яні Могили" Українського степового заповідника, Донецька область. Опис здійснено на схилі (<20°) південно-західної експозиції. Зімкнутість чагарників становить 0,7, проективне покриття трав'янистого ярусу – 15%, видова насиченість – 23 види.

Угруповання формуються на звичайних безкарбонатних малопотужних чорноземах на елювії граніту. Чагарниковий ярус складений лише з діагностичних видів асоціації та субасоціації, відносно розріджений (зімкнутість 0,6-0,7). У трав'янистому покриві переважає ксеромезофітна група – *Agrimonia eupatoria*, *Thalictrum minus*, *Aristolochia clematitis* L., *Poa angustifolia*, *Euphorbia semivillosa* Prokh. Розповсюджені дані угруповання біля підніжжя г. Вітязь, в балці "Колодязна", "Долині Масок", на схилах до озера.

До складу союзу *Prunus spinosae* увійшли також угруповання невизначеного синтаксономічного статусу. Кількість описів, які складають ці угруповання, коливається від двох до шести.

Угруповання *Prunus stepposa* (*Prunus spinosa*)+*Coronilla varia*. Угруповання формуються в північній частині відділення на схилах різної експозиції та крутизни. В чагарниковому ярусі переважає *Prunus stepposa* і спорадично трапляються *Rosa canina*, *R. lapidosa*, *Rhamnus cathartica*, *Rubus caesius*. Зімкнутість 0,6-0,9, видова насиченість – 9-19 видів. У трав'яному покриві спостерігається різке панування степових видів. Угруповання ***Prunus stepposa*+*Rosa lapidosa*** та ***Prunus stepposa*+*Rosa canina*** – цікаві тернові угруповання зі значною участю *Rosa lapidosa* і *Rosa canina* у формуванні чагарникового ярусу, у трав'янистому покриві переважають ксеромезофітні степові види: *Festuca valesiaca*, *Thymus marschallianus*, *Euphorbia stepposa*. Шипшинові зарості частіше зустрічаються в знижених ділянках степу зі звичайними чорноземами. Угруповання ***Rosa canina*+*Rosa bordzilowskii*+*Rhamnus cathartica*** займають ділянки на схилах балки "Колодязна". Чагарниковий ярус утворений переважно *Rosa bordzilowskii*, *R. canina* та *Rhamnus cathartica* (зімкнутість 0,6-0,7). Трав'яний покрив складений з мезоксерофітів. Угруповання ***Crataegus pentagyna*+*Rubus caesius***. Ценози з участю глоду і ожини формують невеликий лісочок на перевалі "Заячі ворота". Ділянка має східну експозицію (<5°), розташована біля підніжжя східної гряди на безкарбонатних слабогумусних чорноземах на елювії граніту.

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	
<i>Rhamnus cathartica</i>	+	2	.	.	+	1	+	1	.	.	+	2	+	+	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	1	+	.	.	.	.	III II III	
<i>Rubus caesius</i>	.	.	.	.	.	.	.	+	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	I II I	
<i>Prunus spinosa</i>	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
<i>Rosa subrugmaea</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	I I I	
<i>Ulmus carpinifolia</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
<i>Ligustrum vulgare</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
<i>Euconymus europaea</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
<i>Crataegus pentagyna</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
Інші види:																																		
<i>Elytrigia repens</i>	.	.	2	.	2	.	2	1	.	2	1	.	.	1	2	.	.	.	1	2	+	.	.	.	.	1	2	2	.	.	.	.	III III III	
<i>Festuca valesiaca</i>	3	1	3	2	2	3	.	3	2	3	.	.	.	.	3	2	.	.	.	.	.	+	.	1	.	.	.	2	.	.	.	.	V II III	
<i>Phlomis tuberosa</i>	1	3	.	+	.	+	.	.	2	.	1	.	+	.	1	2	.	.	.	2	+	1	.	+	.	.	+	1	+	.	.	.	III IV III	
<i>Thalictrum minus</i>	2	2	.	.	.	2	.	2	2	.	1	2	2	+	.	+	+	2	+	2	.	1	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	II III III	
<i>Artemisia absinthium</i>	3	2	.	.	.	1	.	+	1	.	1	2	+	+	.	.	.	.	+	+	+	1	+	.	.	.	+	.	.	.	.	.	III IV III	
<i>Asparagus polyphyllus</i>	+	+	.	.	.	.	+	.	+	.	+	.	+	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	1	+	.	.	.	.	.	II III II
<i>Salvia nemorosa</i>	.	.	1	.	.	1	.	+	+	.	.	.	2	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	II II II
<i>Euphorbia stepposa</i>	.	.	.	.	.	+	.	+	.	+	.	.	+	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	II II II
<i>Coronilla varia</i>	.	+	2	.	3	.	1	.	.	.	.	.	2	2	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	1	3	.	.	.	.	II I II	
<i>Lithospermum officinale</i>	.	.	1	.	.	1	.	.	.	.	+	.	.	+	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	I I II
<i>Carex praecox</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	3	.	2	+	.	.	.	.	.	2	.	2	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I II II
<i>Falcaria vulgaris</i>	.	.	.	.	.	+	.	.	+	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I
<i>Aristolochia clematitis</i>	.	.	.	2	.	.	.	4	+	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	.	.	.	.	.	II I I
<i>Fragaria viridis</i>	2	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	1	1	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I	
<i>Marrubium praecox</i>	.	.	.	.	.	1	.	+	.	.	+	.	.	2	+	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I
<i>Peucedanum carvifolia</i>	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	1	.	.	.	.	1	+	.	.	.	.	.	.	I II I
<i>Lathyrus tuberosus</i>	+	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	1	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	I I I
<i>Cirsium polonicum</i>	+	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	I I I
<i>Verbascum austriacum</i>	.	.	+	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	I I I

Види, які зустрічаються зрідка: *Alcea rosea* [1(+)]; *Anthemis subtinctoria* [20(+), 28(+)]; *Artemisia austriaca* [3(1), 13(2), 15(+)]; *Asparagus officinalis* [10(+), 20(1)]; *Barbarea stricta* [8(+)]; *Berteroa incana* [19(+), 30(+)]; *Betonica officinalis* [16(+), 28(1), 29(+)]; *Bromopsis riparia* [13(2), 24(+)]; *Campanula rapunculus* [24(+)]; *Carex hirta* [27(+)]; *Chaerophyllum prescottii* [20(3)]; *Chelidonium majus* [25(+)]; *Cirsium arvense* [11(1)]; *Convolvulus arvensis* [18(2)]; *Euphorbia sequierana* [3(+)]; *Filipendula vulgaris* [16(+), 20(+), 24(1), 29(+)]; *Galatella rossica* [8(+), 21(+), 23(+), 26(+)]; *Geum urbanum* [21(+), 26(+)]; *Goniolimon tataricum* [10(+)]; *Heracleum sibiricum* [7(+)]; *Isatis tinctoria* [15(+)]; *Knautia arvensis* [8(+)]; *Leonurus glaucescens* [15(+)]; *Onopordum acanthium* [2(3)]; *Origanum vulgare* [12(+), 27(+)]; *Phleum phleoides* [6(+), 24(+), 29(+)]; *Phlomis pungens* [15(+)]; *Phragmites australis* [10(+)]; *Potentilla humifusa* [1(+)]; *Potentilla obscura* [3(+), 6(+), 20(+)]; *Serratula bracteifolia* [19(+), 20(1), 21(+), 24(+)]; *Seseli campestre* [10(+)]; *Solanum nigrum* [22(+)]; *Stachys transsilvanica* [5(1), 13(1)]; *Tanacetum vulgare* [7(1), 12(1), 25(+)]; *Trifolium alpestre* [10(1), 12(+)]; *Turritis glabra* [24(+)]; *Urtica dioica* [10(+)]; *Valeriana rossica* [20(1)]; *Veronica longifolia* [22(2)]; *Vicia tenuifolia* [2(2)]; *Vinca herbacea* [17(2), 24(1), 25(+)]; *Vincetoxicum maeoticum* [17(+)]; *Viola ambigua* [3(1), 5(+), 13(+), 26(+)]. **Описи зроблено:** 1 (109) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 2 (112) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 3 (93) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 4 (107) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 5 (105) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 6 (108) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 7 (106) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 8 (121) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 9 (110) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 10 (123) – 05.06.03 р. Відроги балки "Колодязної"; 11 (177) – 07.06.03 р. Підніжжя г. Панорамної; 12 (111) – 05.06.03 р. Ділянки схилу до джерела; 13 (97) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 14 (98) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 15 (95) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 16 (127) – 06.06.03 р. "Долина Масок"; 17 (100) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 18 (103) – 05.06.2003 Балка "Колодязна"; 19 (161) – 06.06.2003 Перевал "Заячі ворота"; 20 (155) – 07.06.2003 Підніжжя г. Вігязь; 21 (164) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 22 (129) – 06.06.03 р. "Долина Масок"; 23 (165) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 24 (139) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 25 (162) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 26 (163) – 06.06.03 р. Перевал "Заячі ворота"; 27 (96) – 05.06.03 р. Балка "Колодязна"; 28 (128) – 06.06.03 р. "Долина Масок"; 29 (136) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера; 30 (137) – 06.06.03 р. Ділянки схилу до озера. **Номерами позначено синтаксони:** 1-3 – *Roso-Crataegetum fallacini*; 1 – *R.-C.f. rosetosum bordzilowskii*; 3 – *R.-C.f. var. Amygdalus nana*.

Висновки

Чагарникова рослинність класу Rhamno-Prunetea у відділенні "Кам'яні Могили" Українського степового природного заповідника представлена тереновими угрупованнями (*Prunion spinosae*) із досить специфічним включенням декількох видів шипшин, що дало змогу виділити нові таксони: дві асоціації (*Roso lapidosae-Prunetum stepposae*, *Roso-Crataegetum fallacini*), дві субасоціації та три варіанти.

Незначна участь *Amygdalus nana* у формуванні чагарникових угруповань відділення та цілковита відсутність *Caragana frutex*, на противагу значному поширенню у "Хомутовському степу", пояснюється тяжінням цих видів до потужних висококарбонатних, різного ступеня еродованих ґрунтів, які відсутні у "Кам'яних Могилах".

Така ценотична розмаїтість чагарникових угруповань для досить невеликої території з петрофітними ектопами представляє значний інтерес і підтверджує думку (Бельгард, 1971; Ткаченко, 2004) про те, що виходи кам'янистих порід нерідко виявляються сприятливими для зростання деревно-чагарникових порід, бо саме тут, в тріщинах і щілинах вони знаходять для себе достатню кількість вологи, що розподіляється в ґрунтового дрібноземі.

Бельгард А.Л. Степное лесоведение. – М.: Лесн. пром-сть, 1971. – 336 с.

Білик Г.І. Чагарникові степи // Рослинність УРСР. Степи, кам'яністі відслонення, піски. – Київ: Наук. думка, 1973. – С. 240-245.

Костылев А.В., Ткаченко В.С. Кустарниковая растительность Северо-западного Причерноморья // Ботан. журн. – 1989. – Т. 74, № 2. – С. 239-246.

Лавренко Е.М. Степи и сельскохозяйственные земли на месте степей // Растительный покров СССР. Пояснительный текст к "Геоботанической карте СССР". – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. – Т. 2. – С. 595-730.

Ланько А.И. Степная область северо-восточного Приазовья // Физико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев: Изд-во Киевск. ун-та, 1968. – С. 413-423.

- Определитель высших растений Украины / Доброгаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. – Киев: Наук. думка, 1987. – 548 с.
- Ткаченко В.С., Дідух Я.П., Генев А.П. та ін. Український природний степовий заповідник. Рослинний світ. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 280 с.
- Фицайло Т.В. Чагарникові угруповання класу Rhamno-Prunetea // Зб. статей за мат. Всеукраїнської наук.-практ. конф. "Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення". – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова. – 2004. – С. 117-127.
- Фицайло Т.В. Синтаксономія чагарникової рослинності (клас Rhamno-Prunetea Rivas Goday et Carb. 1961) заповідника Хомутовський степ // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Біологія. – 2005. – Вип. 260. – С.148-167.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дідух Я.П., Дубына Д.В. и др. Продромус растительности Украины – Киев: Наук. думка, 1991. – 272 с.
- Fijalkowski D. Zespoły roślinne Lubelszczyzny. – Lublin, 1991. – 330 s.
- Glazek T. Roslinność kserotermiczna Wyzyny Sandomierskiej i Przedgorza Ilzeckiego // Monogr. bot. – 1968. – Vol. 25. – S. 1-135.
- Matuszkiewicz W. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2001. – 537 s.
- Moravec J. Přehled vyssich vegetacnich jednotek Ceske Socialistické republiky // Preslia. – 1983. – Т. 55, № 2. – S. 97-122.
- Oberdorfer E. Süddeutsche Pflanzengesellschaften // Pflanzensoziologie. – 1957. – № 10. – 564 s.
- Schneider-Binder E. Gebusche und Hecken (Prunion fruticosae Tx. 1952 und Prunion spinosae Soo 1930 n.n 1940) im Hugelgebiet um die Sibiussenke in Siebenburgen // Stud. si comun. Muz. Brukenthal. Sti. natur. – 1972. – № 17. – S. 183-207.
- Sirenko I.P. Creation a Databases for Floristic and Phytocoenologic Researches // Укр. фітоцен. зб. – Сер. А. – 1996. – Вип. 1. – С. 9-11.
- Tuxen R. Hechen und Gebusche // Mitt. geogr. Ges. – 1952. – Vol. 50. – S. 85-117.

Надійшла 6.04.06 р.